

»Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.«

Ob 150. obletnici rojstva Aleša Ušeničnika

Ko se spominjamo Aleša Ušeničnika ob 150. obletnici njegovega rojstva, morda ne bo napak, da najprej pomislimo na generacije slovenskih duhovnikov, rojenih okrog ali kmalu po letu 1850, ki so oblikovali slovensko duhovno zgodovino 19. in 20. stoletja. Poleg osnovnega poklica, da so bili duhovniki, so delovali domala na vseh področjih znanosti, kulture in izdajateljstva. Naj omenim le nekaj izbranih imen, znanih pa tudi pozabljenih.

Iste leta kot znameniti Simon Gregorčič (1844–1906) je bil rojen Mihael Lendovšek (1844–1922), ki je prvi zbral Slomškove *Zbrane spise* in Slovencem v izjemnem izdajateljskem podjetju posredoval opus tega duhovnega in slovstvenega klasika. Frančišek Lampe (1859–1900) je napisal prva, temeljna filozofska dela v slovenščini (med njimi *Uvod v modroslovje*) in začel izdajati *Dom in svet*, vodilno katoliško kulturno revijo. Danes neznani prelat Alojzij Stroj (1868–1957) je napisal vrsto zgodovinskih in duhovnih del, med drugim je poslovenil marijansko pobožnost po sv. Ludviku de Montfortskem.

Anton Hribar (1864–1953) in Anton Medved (1869–1910) sta bila klasicistična post-romantična pesnika, njuno lirsko, dramsko in epsko-legendarno slovstvo čaka na novo branje in novo vrednotenje. Prelat Josip Volc (1869–1958) je danes pozabljen leposlovni in pedagoški pisec, podobno kot cistercijan Josip Benkovič (1869–1901), zgodovinar in odličen biografski

Dr. Matija Ogrin – slavnostni govornik na akademiji ob 150-letnici rojstva ddr. Aleša Ušeničnika v Poljanah.
(foto: Izidor Jesenko)

Profesor Aleš Ušeničnik, doktor filozofije in teologije (1868–1952). (hrani: Nadškofijski arhiv v Ljubljani)

pisatelj. Kanonik Gregorij Pečjak (1867–1961) je bil pomemben biblični in liturgični pisec.

V literarni zgodovini so mnogo bolj znani Fran S. Finžgar (1871–1962), Fran Ks. Meško (1874–1964), Evgen Lampe (1874–1918), urednik DS in tehniški pionir ter pesnika Mihael Opeka (1871–1938) in Silvin Sardenko (1878–1942). Med frančiskani je pravično vrednoten jezikoslovec Stanislav Škrabec (1844–1918), manj pa skladatelj Angelik Hribar (1843–1907) in zgodovinar Gvido Rant (1880–1956). Komaj je moč izmeriti vsestransko vednost in teološko delo Jakoba Ukmarja (1878–1971) – in še bi lahko naštevali.

Ti duhovniki so s svojim intelektualnim delom bistveno oblikovali duhovno podobo Slovencev v težavni dobi prehoda iz dolgega 19. stol. v moderni čas. Če se ozremo na njihova življenja, opazimo dve značilnosti, ki sta skupni vsem tem duhovnikom. Prva, najbolj vidna, je ta, da so domala

vsi izšli iz vernih kmečkih družin, kjer so ljudje od malega trdo delali, iz tistega sveta, ki ga je neka učiteljica ob spominih na svojo kmečko mladost opisala z besedami: »*Pravzaprav nismo delali nič drugega kot – delali.*« In molili, bi najbrž lahko dodali.

Druga, prav tako očitna skupna lastnost teh duhovnikov pa je, da pri odločitvi za duhovniški poklic niso toliko mislili na to, kako bodo s tem uresničili morda svojo osebnost in dosegli smisel življenja, ampak so mislili bolj na to, kaj je prav in kaj so dolžni storiti. Tega ali onega je morda v duhovniški poklic zaobljubila že njegova mati v porodnih bolečinah in stiskah; tega ali onega je za duhovnika določil domači župnik, ko ga je kot otroka izbral ter poslal v šole (ter ga gmotno podpiral); ta ali oni pa si je duhovni poklic izbral tudi povsem zavestno in iz svoje pobude. Vsi med njimi pa so mislili predvsem na to, kar so spoznali kot svojo dolžnost pred Bogom in pred ljudmi, in ne na to, kako bodo svobodni, srečni in izpolnjeni. Niso toliko mislili na osebno tuzemsko srečo, marveč tem bolj na večno dobro in večno srečo svojih bližnjih in sebe, na življenje so gledali *sub speciae aeterni*, gledali so na njegov večnostni pomen ...

S tem, ko so se ti slovenski duhovniki odpovedali iskanju svoje osebne sreče in so si prizadevali za duhovne dobrine, so soustvarjali svet, ki ga sicer ne smemo idealizirati, kajti v tistem svetu je bilo nemalo solza, stisk, vsakovrstnih udarcev in bede; toda v tistem svetu se je dalo živeti. Pol stoletja pozneje pa so neki drugi ljudje začeli postavljati svet, ki se je razvil v vojne, revolucije, koncentracijska taborišča, gulage in Goli otok, v stvari, ki so bile v nekdanjem slovenskem svetu naših duhovnikov nemisljive, neizvedljive, nemožne. Po tem, ko nekoliko vemo, kaj se nam je zgodilo v 20. stoletju, se moramo vprašati, za katere vrednote in duhovne zakone se hočemo odločiti: za tiste, iz katerih so nastali in vedno znova lahko nastanejo Kočevski Rog, Huda jama in Hrastniški hrib, ali za zakone tistega neidoličnega sveta, ki so ga soustvarjali slovenski duhovniki 19. stoletja, ki pa ga je bilo mogoče izpopolniti, izboljšati. To vprašanje, menim, smo si morali postaviti, preden v mislih obudimo lik misleca, kakršen je Aleš Ušeničnik.

Nekdanji županov dvorec s poslikavami slikarja Štefana Šubica je nudil dom tudi družini Marije in Janeza Ušeničnika ter njunim trem sinovom: Francu, Alešu in Maksimilijanu. (*hrani: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, Ivan Sedej, 1964*)

* * *

Aleš Ušeničnik je v več kot 50 letih svojega aktivnega življenja ustvaril enega od najbolj impozantnih in vplivnih intelektualnih opusov v vsej slovenski duhovni in kulturni zgodovini. Njegovo filozofsko, teološko, pedagoško in splošno kulturno delo je velikansko. Več kot dvajset knjig in na stotine člankov, v katerih je obravnaval filozofsko spoznavoslovje, ontologijo, družbeni nauk oziroma sociologijo, nekatera teološka vprašanja, ob tem pa se odzival na neštivilna obča družbena in kulturna vprašanja, ki jih je prinašalo življenje. Od leta 1897 je urejal revijo *Katoliški obzornik*, pozneje ga je leta 1907 preosnoval v prvo slovensko znanstveno revijo *Čas*, ki jo je urejeval skoraj do 2. svetovne vojne. Več kot štiri-deset let je kot profesor poučeval na Teološki fakulteti, bil večkrat njen dekan, v letih 1922/1923 celo rektor ljubljanske univerze. V letu 1937 je vodil skupino ustanovnih članov, ki so ustanovili Slovensko akademijo znanosti in umetnosti ter bil v procesu ustanavljanja SAZU njen prvi predsednik. Po pravici je zapisal Ušeničnik v uvodu v k svojim *Izbranim spisom*:

»Skoraj vse, kar sem pisal, sem namreč pisal sicer iz znanosti in z znanstveno vestnostjo, vendarle ne iz znanstvene ambicije, temveč zato, da bi slovenska inteligenca bolj in bolj doumela resničnost in lepoto svojega krščanskega svetovnega nazora in bi ga bila vesela. Malo sem pisal iz čiste teologije, malo več iz čiste filozofije, največ pa sem obravnaval verska, нравna in vobče kulturna vprašanja pod filozofskim vidikom.«¹

Ušeničnikovo obširno delo za katoliško kulturo, o katerem govori v teh stavkih, izhaja iz premise, da iz skrbi za različne vidike in plasti življenja nastajajo različni vidiki oziroma elementi kulture, kot so materialna, socialna in politična kultura, ki zagotavljajo gmotno blagostanje in skupno dobro, potem intelektualna, etična in estetska kultura, ki nastajajo kot sad človekovega stremjenja po spoznanju in lepoti; naposled filozofija kot višja intelektualna kultura in končno religiozna kultura; človeški duh ima namreč neko slutnjo, *»neko predčutje«* neskončnosti. Končnost ga ne more umiriti in utešiti. Kultura je torej večstranska in večplastna. Ideal kulturnega razvoja, pravi Ušeničnik, je harmonija v razvoju kulturnih sil. Bistveno za harmonični, pravilni razvoj kulture pa je, da je materialna kultura podrejena intelektualni in etični kulturi. Harmonija med tema sferama kulture je kajpada odvisna od ciljev in idej, ki vodijo naše osebno in socialno življenje. Te cilje in ideje pa narodom daje religija. Zato Ušeničnik ugotavlja, da obstaja med krščansko in materialistično kulturo bistvena ločnica; ločujejo ju nagibi in cilji kulturnega dela. Na dnu vseh kulturnih vprašanj naposled odkrijemo versko vprašanje. *»Katolištvo,«* pravi Ušeničnik, *»je edina moč, ki more voditi narode k idealu kulture, k najvišjemu napredku pod ozirom na večni cilj človečanstva!«* *Sub specie aeterni*, glede na večnostni cilj človeštva.

Ena od ključnih Ušeničnikovih razprav z naslovom *Za krščansko kulturo* se začne s tem izhodiščem: *»Največja naloga dvajsetega stoletja je pokristjanjenje kulture. To je tista naloga, ki jo je označil Pij X. z evangelijskimi besedami 'instaurare omnia in Christo', vse obnoviti v Kristusu (Efež. 1, 10).«* O pokristjanjenju govori Ušeničnik, ker ugotavlja, da je bilo 19. stoletje predvsem stoletje materialne kulture, materialnih pridobitev, gospostva uporabnih znanosti nad naravo; toda 1. svetovna vojna mu je bila krvav dokaz, da po vseh pridobitvah materialne kulture človeško zlo in nesreča še vedno nista manjša, kot sta bila poprej. Tem bolj bi to veljalo za 2. svetovno vojno. Harmonija med materialno in etično kulturo je bila do kraja porušena; ob velikem vzponu znanosti človek pripisuje sebi, pravi Ušeničnik, kar je zmogel le s silami, ki jih je Bog dal naravi in človeku; tako v veličini napredka časti lastno veličino. Dejansko pa lahko človeka osreči in uteši le *»kultura, ki veže končnost z neskončnostjo [...], ki druží človeka z Bogom«*. Zato moramo kulturi dati religiozno naravnost in vsebino, to pomeni, jo pokristjaniti.

1 Ušeničnik, Aleš: *Izbrani spisi*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1939, str. 5.

S tem je Ušeničnik povedal v jedru isto (ali zelo podobno) kot pol stoletja pozneje papež Janez Pavel II., ko je govoril o potrebi po novi evangelizaciji. Ta je danes morda večja kakor v Ušeničnikovem času, brez dvoma pa je obstajala že tedaj. Vsekakor nam Ušeničnikovo filozofsko delo nudi vrsto temeljnih uvidov, ki so trajno veljavni in morejo katoličane tudi danes voditi k smotrnemu umskemu delu. Brez dvoma je v temelju resnično vse, kar je povedal o razmerju med materialno, intelektualno, estetsko, etično in religiozno kulturo.

Slovenska katoliška kultura je v 100 letih od Ušeničnikovega časa do danes zaradi raznih zgodovinskih razlogov zelo oslabela. Slovenski katoličani je danes na nekaterih področjih skorajda nimamo. To se zdi še zlasti problematično za tisto področje, kjer se ureja poglavitna vprašanja človeškega sožitja, namreč v skrbi za skupno dobro, tj. v družbenem življenju. Na tem področju mnogo Ušeničnikovih besedil še vedno lahko budi življenje, pristno katoliško politično kulturo.

V tej povezavi bi želel posebej opozoriti na Ušeničnikovo osrednje delo, v katerem je svojo filozofijo predelal v – pogojno rečeno – uporabno obliko za vsakdanje življenje. To veliko delo je *Knjiga načel*. Izšla je v treh zvezkih (1935–1937) v zbirki Naša pot – Knjižnica dijaške Katoliške akcije. *Knjiga načel* je bila torej prvotno namenjena srednješolcem. Danes bi jo lahko koristno uporabljal vsak odrasel, resen katoličan. *Knjiga načel* se začne s temi klasičnimi stavki, ki bi jih lahko vklesali v kamen:

Slovesno sveto mašo ob 150-letnici rojstva Aleša Ušeničnika je daroval nadškof Stanislav Zore. Somaševala sta Jože Stržaj, domači župnik (levo), in dr. Robert Petkovšek (desno), dekan Teološke fakultete. (foto: Izidor Jesenko)

Nadškof Stanislav Zore blagoslavlja v predverju cerkve sv. Martina v Poljanah spominsko ploščo bratoma ddr. Francu in ddr. Alešu Ušeničniku. (foto: Izidor Jesenko)

V Štefanovi hiši v Poljanah je bila razstava dokumentov o delu in življenju ddr. Aleša Ušeničnika. (foto: Izidor Jesenko)

»**Načela** se imenujejo vodilne misli, ki ravnaajo naše spoznanje in delovanje. Tako govorimo o logičnih, estetičnih, etičnih načelih itd.

Načela so ali **prava** ali **kriva**. So prava, če se v njih izražajo resnice. Prava načela so torej vodilne resnice. So pa kriva ali zmotna, če se v njih izražajo zmote. Tudi zmote namreč morejo imeti značaj načel, seveda vodijo v nove zmote in blodna dejanja.«²

Za človeka našega časa, vsaj zame, je blagodejno prebrati tako jasne in temeljne stavke. Stavke, ki zanesljivo postavijo meje, razlikovanje, usmeritev. Ušeničnik dalje pravi: »Načela pa ne vodijo samo, temveč dajejo tudi moč. Iz načel izhaja tudi moč za dosledna in krepka dejanja.«³ **Prava načela** so vodilne resnice, te pa imajo v sebi moč, da privlačijo, gibljejo, animirajo našo voljo, tudi za težavne in dolgotrajne napore. Prav zato, ker je Ušeničnik na podlagi svojega spoznavoslovja in širše filozofske teorije dognal, kako bistvenega pomena je spoznavanje resnice za človeka, še zlasti za kristjana, je svoje osrednje misli strnil v *Knjigo načel*. Poudarjal je, kako pomembno je, da kristjan moli za skrivnostno božjo milost, ob tem pa ni nehal opozarjati, da brez načel, tj. brez vodilnih resnic, človek ne more ostati človek.

Ob misli Aleša Ušeničnika bi mogli mnogi duhovno živeti, se umsko krepiti in orientirati še danes, prav tako, kakor so se nekdaj. Ko je Anton Strle leta 1944 napisal knjigo o Alojziju Grozdetu, danes blaženem, tedaj le enem od zglednih mladeničev, ki jih je pokosila revolucija, ni pozabil omeniti, kako si je Lojze Grozde ob vsej skromnosti, pravzaprav revščini, vendarle priskrbel *Izbrane spise* Aleša Ušeničnika v 10 knjigah. Imel jih je na polici nad posteljo in je nanje ponosno pokazal obiskovalcu z besedami:

»*To je moja biblioteka.*« Da, to je bila ne le njegova biblioteka, marveč njemu in še mnogim mladim tudi duhovna podstat za krščansko priče-

Najstarejša do sedaj znana fotografija Poljan (1900). (hrani: Nadškofijski arhiv v Ljubljani)

2 Ušeničnik, Aleš: *Knjiga načel* : [nekaj smernic katoliškemu dijaštvu]. [Domžale - Groblje : Misijonska tiskarna], 1935–1937, str 7.

3 Prav tam, str 15.

vanje v času skrajnih preizkušenj, v času kataklizme. Mnogi mladi bralci Aleša Ušeničnika so zato izginili v uničenju komunistične revolucije in nam v pričevanje zapustili krvavi prst svojega idealizma.

Spisi Aleša Ušeničnika iz vojnih let so namreč še danes striktno veljavni; kako zmerno in modro je takrat pisal, vidimo denimo v članku *Meditacija o dveh praporih* iz leta 1943. Pri tem izrecno ni mislil v prvi vrsti na zunanja dejanja, marveč je opozarjal na temeljno duhovno odločitev za Kristusa, za njegov prapor, ki ga nosi Cerkev – kar je še danes zelo aktualna spodbuda. Zgovorno je tudi, da je prav leta 1942, sredi vojnih preizkušenj, Ušeničnik pripravil novo redakcijo starega, tradicijskega prevoda (izpod peresa Andreja Kalana) Kempčanove *Hoje za Kristusom* kot temeljni pripomoček za katoličanov spoprijem z znamenji časa.

* * *

Aleš Ušeničnik je bil velik mislec, gotovo eden največjih med Slovenci; bil pa je tudi pesnik s pretanjenim občutkom za lepoto in ritem jezika, kar mu je priznaval tudi Oton Župančič. Na začetku teološkega študija v Rimu (1890) je zapisal tri *Rimske elegije*, napisane v klasičnem elegičnem distihu – tj. forma, sestavljena iz heksametra in pentametra, ki jo je Aleš Ušeničnik izvrstno mojstril. Tu je pet distihov, ki govorijo o tem, kako pesnik odhaja iz šumnega Rima na grobove, kjer premišljuje o nasprotju med prerokom in neposlušnim ljudstvom:

*Saj ne sovražim te, svet, saj ljub si mojemu srcu.
Vendar me tiho tu sèm vabi na grobje temnó. –
Ljubil ognjeno je rod, s solzami svoj rod Jeremija,
Žarna ljubezen mu ni v meglo zavila duha.
Gledal je divjo propast, izvoljeno gledal je ljudstvo,
Da od svetišča srcé, v zemljo obrača pogled.
Zubelj je zgrabil goreč, oko mu je jezno vsplamtelo,
Svetil je v strašno temó, rodu odkrival obraz ...
Mene ni zvalo nebó, poslanstva ne znam Jeremije,
Torej iz Rome tu sem bridko me vabi srcé.*

V resnobnem metru teh verzov se razodeva tako muzična kakor filozofska duša Aleša Ušeničnika: tišina premišljevanja, resnoba uvidov v globino metafizičnih vprašanj, in rabsodnost, ki v družbi pogosto naleti le na ignoranco in brezumje. Naj Ušeničnikova dela tudi nam, kakor v teh verzih, svetijo v temo brezumja in nam odkrivajo lasten obraz ...

Na sv. Petra in Pavla 2018